

वसिष्ठ उवाच:- अत्राश्वयममूत्पूर्वमाश्रमे गोतमस्य वै।
 (१) २
 श्रूयतां तदशेषं हि यदि कौतुहलं नृप ॥ १
 आसीत्पुत्रा वृत्तयुगे श्रीरए(१) श्री ३
 ए(२) श्री ४ (३) ४(ए) ३
 यज्ञशील इति ख्यातो द्विजशैलकुलोद्भवः ॥ २

स कृत्वा क्षत्रान्यासं श्रीमालं न्यवसच्चिरम् ।
 कामावाञ्छया युक्तो दांतः शांतो जितेन्द्रियः ॥ ३

४१
 प्रजावान्नप्रतिग्राही भूतानामनुकंपकः ।
 ४२
 स गृहेषु द्विजाग्राणां चरित्वा भक्ष्यमुत्तमम् ॥ ४

५
 अश्नाति गौतमे तीर्थे तीरे नित्यं यतव्रतः ।
 ५(१)
 एकाहारादयविद्वान् तनूकृततनुर्नृप ॥ ५

६(४)
 सरः सैवालवल्लीभिर्लिखितं स्नायुसमावृतः ।
 वल्कलाजिनसंवीतो बिभ्रदंशुकमंडलः ॥ ६

५(२)
 प्रणिपातच्छया तस्मै नित्यं श्रीमालवासिनः ।
 ६(५) ६(६)
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च मनुजेश्वर ॥ ७

अथ
 आगच्छन्ति सरस्तीरे गौतमस्याश्रमं प्रति ।
 श्री ६
 स तः सह समामाष्य कथां पुण्यां करोति हि ॥ ८

१- ई-बी- का, २- ई बी- कृत, ३- ई बी- यावदतिश्रमः, ४- ई बी- शी ए यज्ञशैल
 ४- ई (१) प्रजानाम-प्रतीग्राही, ४-(२) ई- ससगृहे - ४-ए- दिज, ५- ई बी- अश्नाति
 ५- ई (११) विद्वान्तनूकृत ए -विद्वान्, ५-(२)ई- प्रणिपातं, ६- ई बी- सतंसहमाः
 ७-ए- कथापुण्यां करोति हि ।

(१)-ए- कृतयुगे (२)-ए- यज्ञशैल (३)-ए- द्विज
 (४)-ए- सैवालवल्लीभि (५)-ए- ब्राह्मणाः (६)-ए- शूद्रा ।

एवं, बभूव सुमहा-न्काल-स्तस्य तपस्विनः ।

श्रीमाल-वासिनां सां ५ भूत्प्राणा इव ब-हिश्चराः ॥ ६

यज्ञशीलो द्विजः^{(२) श्रे} शुचिरध्यात्मवित्तमः ।

द्विजैरभ्यर्थमानोऽपि न चक्रे दारसंग्रहम् ॥

नैष्ठिकव्रतचारीणां घुरीणां ५ भूतपः क्रिया ॥ १०

एव निवसतस्तत्र द्विजवर्यस्य भूपते ।

राशिक्रमेण विचरन्सिंहस्थो भूदब्रूहस्पतिः ॥ ११

वर्तु गांदावरीस्नानं सर्वे व्यक्सायिना जनाः ।

गृहक्षेत्रादिसंत्यज्य स्ववासस्थाविरो नृप ॥ १२

तद्विजः क्षत्रसंन्यासायज्ञशीलो बहुश्रुतः ।

विष्णादं परमं प्राप्य तत्र गंतुमशक्नुवन् ॥ १३

ध्यानशोकपरं नित्यं जाहात्मानमात्मना ।

नाशनाति च न स्वपति न पिबेद्वार्यनुत्तमम् ॥ १४

इत्यार्त्तस्य द्विजैर्द्रुम्य शोकोपहतचेतसः ।

प्रवृत्ता रजनी राजन्तदा तिमिरमदुरा ॥ १५

सरस्तीरतूरां मूले निद्रादूरितवज्जुषः ।

निष्कपपत्रशाखायै निवृज्जगपक्षिणि ॥ १६

१-बी स, २- ई बी- द्विजः श्रेष्ठ, ३- ई बी- द्विजैरभ्यर्थी, ४- ई-बी- सर्वोव्यवसिना जना

५-ईबी- स्वालस्वक्लानृपत, ६- ईबी- स, ७- ई बी नक् गतेन दिवेतिनानाश्रानिचन्तु

स्वयेत , ८- ई बी निष्कपक्राये सिसृत्पूजन्मपक्षिणा ।

१-ए- नैष्ठिक

२- ए- घुरिणां

३- ए- निवसस्तत्र ।

४-ए- ब्रूहस्पतिः

५-ए- सर्वे व्यक्सायिना जनाः

६-ए- गृहक्षेत्रा

७- ए- शक्नुवन् ।

ए- सर्वोव्यवसिना जना

४(१)ए - गृहक्षेत्रा ।

(२४)

आग्ने^{बी(२)} मुनिर्व्यस्य मय्यरात्रे क्लिप्स्यति ।

अस्मादेव शीतांशुः प्रभासमधिकं महः ॥ १७

उल्लास^{बी(३)} सरोगभा^{बी(४)} तमस्तमं समापयन् ।

संयायि^{बी(४)} तमना यज्ञशीलं क्लोक्ते ॥ १८

तावत्पश्यति पश्यन्तीं^{ए(१)} दिशो दिव्यामृगीहृशीं^{ए(२)} ।

शुक्लांबरधरां तन्वीं मुक्तावलिविशालिनीम् ॥ १९

पुसन्नकदनां देवीं मातरं जगतामिव ।

विप्रतीदिक्षिणं पाणौ नील कमलमुज्ज्वलम्^{ए(३)} ॥ २०

कैयमर्थमयी^{बी(६)} माता किं चिकीर्षति वा मयि ।

देवी वा दानवी वासो यज्ञी वा पन्नगी तु किम् ॥ २१

किं वा पुसादसुमुखी ममैयं वन-देवता ।

शोकध्यानपरीतस्य दयालुदासितं वाम् ॥ २२

हति चिंतयतस्तस्य द्विजैस्तस्य विशांपते ।

पाशूमागातुला कोटिनादोन्नितनीडुजा ।

कुर्वती^{बी(६)} प्रमथा देवी सर्वा विततिमिरा दिशः ॥ २३

अथासौ नैष्ठिको विप्रः कंथमान्तनुस्तदा ।

बद्धांजलिपुटो भूत्वा वरारोहामुवाच ताम् ॥ २४

१- ई बी- वर्णस्य, २- ई बी- शीतांशुः, ३- ई बी- उल्लाससरोगभात्तमस्तमं समापयेत् ।

४- बी- द्विस्मृतमनाय, २-४- नीम् २४ श्लोक, ५- ई बी- लीला, ६- ई बी- कैयविकर्ममायाता

७- ई बी- आधा, ८- बी- परातस्य, ९- ई बी- कुर्वत्वा-वरारोहामुवाचतां ।

१)-ए- पश्यन्ति: २- ए- गाहशीं ३- ए- विप्रतदिक्षिणं

४)-ए- ज्वलम् ५- ए- कोटिनाहो ६- ए- नैष्ठिको ।

(२५)

यज्ञशील उवाच :- का त्वं वद विशालाक्षि कुतो वाऽभूत्तवागमः ।

कर्तुमिच्छसि किं चेहं वामोवा^{बी १}नेष्टिके ॥ २५

अहं विशोकमापन्नो निद्रा^{ए(३)}दे वि लभे^{बी २}नहि ।

अयं नागरिको लोकः समस्तो याति गौतमीम् ॥ २६

स्नानाय दुर्लभां लोके सिंहस्थे च वहस्पतौ ।

अहं हि कृपणां दीनो मंदमात्थो स्मि सुंदर ॥ २७

इह यः क्षत्र^{इह}सन्धासा^{ए(३)} गंतुं शक्नोति न गौतमीम् ।

त्वामप्यात्मगतं देवि यत्तत्त्वं तत्समादिश ॥ २८

गौतम्युवाचः गौतम्यहं द्विजश्रेष्ठ न मीः^{ए(४)} काया^{८ १} कथंचन ।

वीक्ष्य त्वामतिसीदंतं त्व^{बी ५}गुणैर्वचसा ॥

कृपया दर्शनं प्राप्ता कृपासारा हि साधवः ॥ २९

इहैवत्त्वं कुरु स्नानं सरसि गौतमस्य हि ।

इह तिष्ठाम्यहोरात्रं गौतमस्य वशानुगा ॥ ३०

ब्रह्मणि गौतमो यत्र तत्राहं^{१० ई} नास्ति संशयः ॥

विशेषादाश्रमे ह्यत्र सवामिरवराजिती ॥ ३१

१-बी- चेहवामोवा^{बी १}नेष्टिक

२-बी- गौतमी

३- बी- स्नात्वाथ

४- ई बी त्वमप्या, ५- ई बी- नैवस्वत्सा, ६- ई बी- रा, ७- ई बी- सरस्यांगौतमस्यहि

८- ई- क्षत्र सन्धासात् गंतुं शक्नोति न गौतमीं ॥ ए शब्दो ९- ई कायाथिक्चन ।

१०- ई यत्र तत्रास्ति गौतमीयत्र तत्रा हं नास्ति संशय ।

१- ए- नोष्टिके

(२) -ए- निद्रा

३- ए- शब्दो

(४) ए- द्विजश्रेष्ठ

(२६)

- वसिष्ठ उवाच :- ^{१ बी(१)} इत्युक्त्वा तर्हि ^{ए(१)} देवी विद्युदेरावती यथा ।
^{बी(२)} स द्विजोऽपि ^{ए(२)} नृपश्रेष्ठ विस्मयाविष्टमानसः ॥ ३२
- ^{बी ३} स्वप्नाऽयं वा भ्रमोऽथ वा स्यात् इति चिन्तामविन्दत ।
^{बी ४} अथ ध्वांतिमनावृत्य ^{१ ई} कर्णाणां सारथिः ॥
पूर्ण-कुंभ इवोदस्था दुत्सदो यः शरीरिणाम् ॥ ३३
- संदिग्धोऽपि तदा राजन्समादाय समित्कुशान् ।
^{ए(३) ए(४)} गृहीतोऽपि दुत्सदांभ्यां सरस्तीरमुपागमत् ॥ ३४
- किं करोमि ^ॐ गच्छामि कस्य वा कथयाम्यहम् ।
^{ए(५)} रात्रौ स्वप्नो मया दष्टः प्रत्यक्तं वा भवेदिति ॥ ३५
- ध्यायतो यद्गङ्गाशूलस्य व्योम्नि वा गशरीरिणी ।
प्रावर्तत महाराज दुन्दुभिस्वनसंनिभा ॥ ३६
- चिन्तां विमुञ्चि विप्रैश्च स्नानं कुरु समाहिद्यतः ।
गौतमप्रीतये ह्यत्र सदा गोदावरी नदी ॥ ३७
- स्थितिं करोति विप्रर्षो नात्र कार्या विचारणा ।
येऽत्र स्नानं करिष्यन्ति सिंहस्थे ^५ ^{ए(६) ई} सुरपत्रिणि ॥ ३८
- तैषां गोदावरीस्नानफलं ^{ए(७)} पूर्णमविष्यति ।
कार्तिके तु विशेषेण सिंहस्थे च ब्रह्मस्पतौ ॥ ३९

- १- ई बी- इत्युक्त्वा तर्हि देवी व्यामनि वशतद्वा, २- ई बी- सिद्धि जो पितृपं -
३- ई० बी- स्वप्ने, ४- ई बी- मयाकृत्य, ५- ई बी- सिंहस्थे, ६- ए- पत्रिणि

१- ए देवि	२- ए- नृपश्रेष्ठ
३- ए- गृहीतो	४- ए- त्
५- ए- भवेदिति	६- ए- सुरपत्रिणि
७- ए- स्नानं फलं	

(२७)

गौतम्यां च नरः स्नात्वा कुलकोटिं समुद्धरेत् ।

दास्यन्ति पितरस्तुष्टाः श्राद्धेन मनसेप्सितम् ॥ ४०

वसिष्ठ उवाच:- इत्युक्त्वा भारती दिव्या ^{हवी(१)} हृदस्थामुन्नरेश्वर ।
यज्ञशीलोऽपि तच्छ्रुत्वा हवी ^{ए(१)} दश्रुण्यवर्त्यत् ॥ ४१

वीतशोकः शुचिः स्नात्वा संतर्प्य पितृदेवताः ।

^{१ ई} तद्वृत्तं कथयामास द्विजैभ्योऽस्त्रिमादरात् ॥ ४२

तदाकर्ण्य निवृत्तास्ते जनाः श्रीमालवासिनः ।

चक्रुः स्नानं तदा तुष्टा ^{२ ई} स्तत्र श्राद्धक्रिया ^{४३} श्रुते ॥ ४३

दानानि च यथा शक्त्या दत्त्वा संतर्प्य देवताः ।

^{ए(२)} आजग्मुः स्वगृहं सर्वे वदन्तो विविधाः कथाः ॥ ४४

इत्थं गांदावरीस्तोत्रं तत्रराजेंद्रं नः श्रुतम् ।

^{बी(३)} स्थापितं यज्ञशीलेन ब्राह्मणेन तपस्विना ॥ ४५

^{बी(४) ए(३)} घन्यास्तमानवा लोके श्रीतीर्थे ये वसन्ति वै ।

सरस्त्र्यंबकं यत्र गौतमस्य वराश्रमः ॥ ४६

^{५ ए(४)} तीर्थाण्यपि महीपाल बहूनि विविधाः सुराः ।

स्वर्गलोके ततः पूर्वं गृह्णामीवर्णिसंसदि ॥

गाथामिहानां तु दालम्यो विस्मयाविष्टमानसः ॥ ४७

१- ई बी- सात्परसीनरेश्वरः, २- ई बी- राजेंद्रनक्षत्रं, ३- ई बी- व्यपितं ४- ई बी- मानवालोके, १- ई- यष्टकथयामास, २- ई लोकास्तत्रक्रिया श्रुते । श्लोक - ४७

ए-प्रीतीर्थाण्य ।

१- ए- तच्छ्रुत्वा

२- ए- स्वगृहं

३- ए- माव

४- ए- तीर्थाण्यपि ।

(२८)

दालभ्य उवाच :- मया मही परिभ्रांता सशैलवनकानना ।
न श्रीमातृसमं क्वैत्रं दष्टं^{(१)बी} नैव न वा श्रुतम् ॥ ४८

ततो श्रीमालिनो घन्याः स्वर्गभोगभुजो भुवि ।
कुर्वन्ति पुण्यकर्माणि तादृशा न क्वं पुनः ॥ ४९

वसिष्ठ उवाच :- ^{ए(१)}गौतमाश्रममाहात्म्यं हति वै कथितं मया ।
^{ए(२)}पुनस्तद्बुद्धि तत्सर्वं यद्यत्ते मनसि स्थितम् ॥ ५०

इति श्री स्कंदपुराणे एकाशीति साहस्र्यां ब्राह्म्यविभागे
तृतीये परिच्छेदे श्रीमाल महात्म्ये यज्ञशीलोपाख्यानं नाम पंचमोऽध्यायः ॥५॥

- १- ई बी- दष्टदेवानवाश्रुतं
(१)- ए- माहात्म्यं
(२)- ए- यततेवस्थितमनः
